

Monitieteistä kertomuksentutkimusta
äänien, mielten ja muistin parissa.

Mari Hatavara 50 vuotta

—

Nanna Numento

Lumisessa marraskuun säässä Tampereen yliopiston Päätalolle kokoontui iloinen joukko juhlistamaan Suomen kirjallisuuden professori Mari Hatavaran 50-vuotispäivää. Päivän mittaan juhalle paljastui pyöreiden vuosien lisäksi myös toinen syy, sillä päiväsankari muisteli kuohuvan äärellä, että hänen taipaleensa professorina Tampereen yliopistossa alkoi tasan 15 vuotta sitten!

Juhlaseminaarin teema ”Toisten tarinat” nosti esiin Hatavaran tekemää monipuolista, erilaisten äänten ja mielten esittämiseen ja tulkintaan liittyvää kertomuksentutkimusta. Monitieteellinen lähestymistapa kertomuksiin näkyi niin esitelmien aiheissa kuin esiintyjien taustoissa.

Seminaarin ohjelma jakautui kolmeen teemaosioon otsikoilla ”Politiikka ja sosiaalinen media”, ”Kirjallisuushistoria” sekä viimeisenä ”Fiktiiviset ja todelliset äänet”. Kirjallisuudentutkimuksesta, kielentutkimuksesta ja sosiologiasta ammentavien puhujien käsittelemät aineistot vaihtelivat somepostauksista poliitikkojen puheisiin ja kaunokirjallisiin teksteihin. Esitelmät onnistuivat havainnollistamaan erinomaisesti Hatavaran tekemän tutkimuksen laaja-alaisuutta, sillä hänen tuotantonsa tarjosi työkaluja niinkin erilaisten aiheiden kuin poliittisten kertomusten, YouTube-videoiden ja satujen intertekstuaalisuuden analyysiin.

Päivä alkoi sukelluksella sosiaalisen median ja politiikan kertomuksiin. Kysymykset tarinoiden omistajuudesta ja kertomuksellisesta auktoriteetista nousivat keskeisiksi heti seminaarin avanneen Matti Hyvärisen puheenvuorossa, jossa tarkasteltiin poliitikkojen puheenvuoroissa esiintyviä, argumenttia tukevia tapahtumia jopa vuosikymmenten takaa. Esitelmä osoitti, kuinka muisteleva kerronta synnyttää kerrosteisuutta läpi aikatasojen, kun tarina kulkee puhujalta ja kuulijalta toiselle. Voidaanko tällaista lukuisten tulkintojen ja muistelujen kautta suodattunutta tarinaa lopulta pitää kenenkään omana? Muistelevalla kerronnalla on relevanssia myös someajan kertomuksissa, sillä eri alustoilla muodostuu monimutkaisia kertomuksellisia ympäristöjä, joissa äänillä, mielillä, muistoilla ja niiden esittämisellä on paljon erilaisia tapoja ja tavoitteita.

Sosiaalisessa mediassa tarinan omistajuus on niin ikään haastava tulkinallinen lähtökohta, sillä digitaalisen ympäristön retoriikka vaihtelee alustasta toiseen ja on usein omiaan häivyttämään alkuperäisen puhujan. Someaikakauden tarinoiden omistajuuteen perehtyneessä esitelmässä Maria Mäkelä nosti osuvasti esiin sen, kuinka tarinoista tulee somealustoilla usein esimerkillisiä ja samaistuttavia, eivätkä niissä esiintyvät tunnistettavat kokemukset aina vaadi subjektia saavuttaakseen näkyvyyttä. Koskettavat ja samaistuttavat tarinat voivat nostaa jonkin yhteiskunnallisen epäkohdan julkiseen keskusteluun, mutta toisaalta niiden todenmukaisuuden varmistaminen voi olla haastavaa

eikä kaikkien somekeskustelijoiden mielestä välttämättä lainkaan tarpeellista: riittää, että tarina on edustuksellinen eli onnistuu kuvaamaan jotain ilmiötä.

Tarinoiden omistajuuteen liittyy haastavia eettisiä kysymyksiä erityisesti tekoälyn kehittyessä. Samuli Björninen ja Maria Mäkelä tarkastelivat esityksessään somessa leviäviä tekoälyn luomia kuvia ja niihin kytkeytyviä, usein tunteisiin vetoavia tarinoita. Nämä katsojiinsa voimakkaasti vaikuttavat kuvat leviävät nopeasti, vaikka niiden totuuspohja saattaa olla hatara. Björninen myös esitteli karmivan esimerkin tekoälypohjaisesta keskustelubotista, joka jäljitteli ilman omaisten lupaa lukioikäisenä murhattua Jennifer Ann Crecentea.

Myös Hanna Rautajoen ja Jarkko Toikkasen esitelmä valotti someilmiöitä. Se lähestyi aihetta YouTubeissa videoita julkaisevan Niilo 22:n kautta. Niilo 22 esiintyy videoidensa keskushahmona, mutta videoissa rakentuvien usein omaelämäkerrallisten kertomusten analyysia monimutkaistaa niiden vuoro-vaikutuksellisuus. Videoiden ympärille syntyy jopa yhteiskertojuutta katsojien provosoituessa tai puolustaessa sisällöntuottajaa alustalla julkaistuissa kommentteissa. Seminaarissa havainnollistettiin, miten kertomuksentutkimus auttaa ymmärtämään tällaisten monitasoisten kertomusrakenteiden laajempia yhteiskunnallisia merkityksiä.

Seminaarin toinen osio syventyi kirjallisuushistorian kysymyksiin. Esiintyjät keskittyivät muun muassa kerronnalliseen ironiaan, menneisyyden kuvaamiseen ja satujen intertekstuaalisuuteen. Analysoidut tekstit avasivat näkymiä erilaisiin keinoihin, joilla mielten, äänten ja tarinoiden rooli kytkeytyy kirjallisuudessa usein yhteiskunnallisten normien uudelleenkuvitteeluun ja todellisuuden (uudelleen)jäsentämiseen. Esimerkiksi mielten ironisella esittämisellä voidaan tarjota uusi näkökulma erilaisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin, kuten naisten asemaan. Maria Laakso nosti esitelmässään esiin katkelman Tove Janssonin *Aurinkokaupunki*-romaanin (1974) naisia vihaavasta mieshahmosta, joka ei kuitenkaan kykene lopettamaan naisten ajattelemista. Jasmin Flinkman puolestaan käsitteli sitä, miten kirjallisuus voi pyrkiä jäsentämään menneisyyttä uudelleen tuomalla esiin aiemmin katveeseen jääneitä teemoja, kuten äitien ja tyttärien kokemuksia Lapin sotaa käsittelevässä nykykirjallisuudessa.

Saduissa taas on tyyppillistä käyttää vakiintuneita symboleja, jotka tekstilajista toiseen siirrettyinä kytkeytyvät laajempiin kulttuurisiin merkityksiin. Hanna Samola toi satuintertekstuaalisuutta käsittelevässä esitelmässään esiin, kuinka erilaisten symbolien ja niihin yhdistyvien motiivien toistuminen kertomuksesta ja mediatyypistä toiseen tuo satuihin tunnistettavaa yhteiskunnallista kommentaaria. Esimerkiksi punaiset kengät toimivat satumotiivina, joihin yhdistyy synnin ja transgression kaltaisia teemoja. 1900-luvun adaptaatioissa ne kuvaavat usein tanssin kautta naisen pyrkimystä luovuuteen ja itsenäisyyteen vastoin yhteiskunnan normeja.

Päivän viimeisen osion esitelmät kannustivat pohtimaan, missä määrin fiktiivisten tekstien analyysiin tarkoitettuja analyysimetoodeja on mahdollista soveltaa muunlaisiin, ei-fiktiivisiin ympäristöihin. Osiossa käsitellyt kysy-

mykset kytkeytyivät vahvasti Hatavaran luotsaamaan monitieteelliseen Poliitiikan ajat (POLTE) -konsortiohankkeeseen, jossa syvennyttään jatkuvuuden ja muutosten kerrontaan eduskuntapuheessa. Fiktiivisten ja todellisten äänien yhteenkietoutuminen nousi keskeiseksi teemaksi, jota tarkasteltiin esimerkiksi kansanedustajien eduskuntapuheessa hyödyntämien kaunokirjallisten lainausten ja sanontojen kautta. Tavoitteena voi olla muun muassa sanotun kiteyttäminen tai kuvaillun tilanteen jäsentäminen yksinkertaisemmaksi kuulijalle. Anna Kuutsan esitelmässä näkyi, kuinka kansanedustaja esimerkiksi tuo esiin käsiteltävän lakiuudistuksen järjestömyyttä vertaamalla sitä lastenlorusta tuttuun päättömän kanan juoksenteluun.

Kirsi Sandberg kiinnitti huomiota poliitikkojen suullisten kertomusten aika- ja persoonamuotoihin, joilla pönkitetään aiheen merkityksellisyyttä tai puhujan vaikutusvaltaa. Osion päättäneessä Nanny Jolman esitelmässä puolestaan pohdittiin, millaisia merkityksiä ja mahdollisuuksia muistaa-verbiin liittyy kerronnallisen asemoinnin keinona. Muistelevassa kerronnassa saattaa piillä monia erilaisia faktaa ja fiktiota sekoittavia kerronnan keinoja, ja sen avulla voidaan vaikkapa pyrkiä rakentamaan kuvaa suuresta poliitikosta.

Kokonaisuudessaan seminaarin esitelmät valottivat, miten hyvin erityyppiset fiktiiviset ja ei-fiktiiviset kertomustyytit voivat toimia uudelleenkuvittelemisen välineinä. Muistelussa esimerkiksi ajan kulumisen, subjektiivinen kokemus ja muistelijan motiivit värittävät totuutta toisenlaiseksi erilaisista motiiveista käsin. Tekoälypohjaiset kertomukset puolestaan voivat vedota voimakkaasti tunteisiin ja vaikuttaa siihen, millaisena todellisuus nähdään niiden esittämänä. Siinä missä politiikassa tai somessa viitataan yleensä suoraan johonkin ajankohtaiseen ilmiöön, fiktio toimii hienovaraisemmin: pyrkiessään kuvittelemaan todellisuuden toisenlaiseksi se hyödyntää kertojan, ironian ja satumotiivien symboliikan kaltaisia kerronnan keinoja. Seminaari osoitti, että Hatavaran tutkimus tarjoaa laajan teoreettisen ja metodologisen pohjan näiden moninaisten ilmiöiden analyysiin.

Järjestelyvastuussa olleet ja Hatavaran väitöskirjaohjauksestaikin nauttineet Nanny Jolma ja Anna Kuutsa olivat tehneet suuren työn, mikä palkittiin onnistuneella seminaarilla. POLTE-projektin tutkijoiden onnittelulaulun kruunaama päivä valaisi Hatavaran merkitystä paitsi tutkijana, myös kollegana, opettajana ja ohjaajana. Onnittelupuheenvuoroissa toistui päivän mittaan Hatavaran korkeat standardit, avoimuus uusille aluevaltauksille sekä kattava tekstianalyttinen osaaminen, josta niin tutkijakollegat kuin opiskelijatkin saavat nauttia. Hatavaran kollegoiden ja opiskelijoiden muisteluissa kuvailtiin esimerkiksi ”sisäis-Maria”, joka jää elämään sisäiseksi ääneksi ja puhekumppaniksi tehden osuvia huomautuksia työn alla oleviin teksteihin. Juhlaseminaari toikin esiin Hatavaran suurta merkitystä eri uravaiheissa oleville ihmisille ja kertomuksen tutkimuksen kentälle sekä tämän moninaisten tutkimusaiheiden kautta että tuomalla äänen, mielen ja muistin tälle henkilökohtaiselle tasolle.